

Pratarmė

<https://doi.org/10.51554/Coll.24.53.01>

53-iasis *Colloquia* numeris skirtas literatūros kanono temai. Jame publikuojami straipsniai, parengti konferencijoje *Literatūros kanono persvarstymas pokomunistinėse visuomenėse (Literary Canon Revision in Post-Communist Societies)* skaitytų pranešimų pagrindu. 2022 m. pabaigoje Vilniaus universitete susitikę buvusio komunistinio bloko šalių literatūros tyrėjai dalijosi išvalgomis apie XX a. paskutinio dešimtmečio politinių permainų nulemtus literatūros kanono pokyčius Lietuvoje, Vengrijoje, Kroatijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje, Rumunijoje ir kitur. Šią mokslinę diskusiją inspiravo Lietuvoje pastarąjį dešimtmetį intensyviai plėtojami literatūros kanono tyrimai ir išryškėjusi panašaus istorinio likimo šalių lyginamųjų kanono tyrimų stoka.

Nors pokomunistinio laikotarpio literatūros kanono revizija minėtose šalyse turėjo nemažai panašumų, būta ir specifinių skirtumų, kuriuos lėmė konkrečių visuomenių raida XX a. paskutinį – XXI a. pirmaisiais dešimtmečiais. Visoms pokomunistinėms literatūroms teko forsuotai permąstyti savo nacionalinių kanonų struktūrą, integruojant į ją ilgą laiką nutylėtą tautinės diasporos Vakaruose paveldą, reaguojant į postmodernizmo estetikos iššūkius, literatūros kryptių ir žanrų hierarchijos nykimą. Buvusios Jugoslavijos teritorijoje vykusius nacionalinių literatūrų kanono pertvarkos procesus papildomai paveikė Jugoslavijos karai. Lietuvių literatūros kanono svarstymuose iki šiol dominuoja (pastaruoju metu Rusijos karo Ukrainoje dar labiau pakurstytas) desovietizacijos klausimas.

Numeryje publikuojami straipsniai apima įvairius pokomunistinių visuomenių literatūros kanono kaitos aspektus: komunistinio laikotarpio rašytojų įamžinimo ir kūrybos vertinimo kontroversijas, literatūros kanono ir kolektyvinės atminties bei istorinio pasakojimo santykį ir kt. Žurnalą pradeda Dalios Satkauskytės svarstymas apie biografijos reikšmę rašytojo kanonizacijai. Pasitelkusi empirinius pavyzdžius iš šiuolaikinių literatūros kanono debatų Lietuvoje ir svetur, autorė parodo, kad, nepaisant XX a. antroje pusėje garsiai deklaruotos *autorius mirties* idėjos, rašytojo gyvenimo būdas, moraliniai, politiniai ir kiti pasirinkimai iki šiol stipriai veikia jo kūrybos vertinimą.

Magdalenos Garbaczik-Balakowicz straipsnyje pratęsiama diskusija apie rašytojo vertinimą kintančiame socialiniame ir politiniame kontekste. Nuosekliai

atskleista Sándoro Márai pozicijos dinamika XX a. vengrų literatūros kanone kelia klausimą, ar po rašytojo mirties išpopuliarėjusi jo kūryba Vengrijoje ir svetur iš tikrųjų leidžia kalbėti apie jau įvykusią jo rekanonizaciją.

Viliamas Nádaskay nagrinėja kontroversišką įtakingo slovakų poeto Mirosalvo Váleko kanonizacijos trajektoriją. Straipsnio autorius kelia dviejų skirtingų poeto vaidmenų (individualistinės lyrikos ir socialiai bei politiškai angažuotos poezijos kūrėjo) dermės komunistinio ir pokomunistinio laikotarpio estetiniame kanone klausimą.

Kolektyvinėje Aistės Kučinskienės, Viktorijos Šeinos ir Sauliaus Vasiliausko publikacijoje analizuojama dviejų sovietmečiu kanonizuotų lietuvių rašytojų (Salomėjos Nėries ir Petro Cvirkos) vertinimo kaita posovietinėje Lietuvos mokykloje. Išanalizavę didelę mokomosios medžiagos šaltinių korpusą, straipsnio autoriai atskleidė, kad skirtingą minėtų prosovietinių rašytojų vertinimą didžiaja dalimi lėmė jų biografija. Mokykliniame literatūros kanone išlikti pavyko tik Nėriai, nes jos kūryboje ir kai kurių liudininkų atsiminimuose esama prielaidų manyti, kad poetė atgailavusi dėl savo politinių pasirinkimų.

Olgos Bartosiewicz–Nikolaev straipsnyje aprašomos pastarųjų dešimtmečių pastangos reinterpretuoti rumunišką saktmę apie meistrą Manolę, kuris, siekdamas, kad statybos būtų sėkmingos, į vienuolyno sieną turėjo įmūryti savo žmoną. Tyrėja parodo, kad, nepaisant iniciatyvų išryškinti moters vaidmenį, mokyklose ši istorija vis dar nagrinėjama iš tradicinės vyriškojo heroizmo perspektyvos.

Moteriškųjų personažų interpretavimo temą pratęsia Maciejus Bolesławas Olszewskis, kurio straipsnyje analizuojama Veronikos iš Desenicės motyvo kaita slovėnų kultūroje. Ištyrus gausų literatūros kūrinių korpusą, paaiškėjo, kad ilgus metus kaip tautinio pasiaukojimo ir socialinės nelygybės kritikos simbolis traktuota istorija posovietiniu laikotarpiu netenka ideologinio krūvio ir yra interpretuojama pirmiausia kaip pasakojimas apie meilę.

Mokslinių straipsnių skiltį baigia Antonelos Marić ir Anos Čosić publikacija apie posovietinio laikotarpio kroatų literatūroje susiformavusį antikanoną. Straipsnyje atskleidžiama, kaip rašytojai, kurių tradicines tautines vertybes išjuokiantys kūriniai laikyti alternatyva patriotinei literatūrai, ilgainiui tapo šiuolaikinio kanono dalimi.

Šio numerio publikacijų skiltyje pirmą kartą skelbiamas Loretos Mačianskaitės parengtas archyvinis dokumentas – SSRS Rašytojų sąjungos žurnalo *Дружба народов* (*Družba narodov*, lietuvių k. – *Tautų draugystė*) redakcijoje 1963 m.

vykusio Icchoko Mero romano *Lygiosios trunka akimirka* aptarimo stenograma. Kaip teigia publikacijos rengėja, nors iš pirmo žvilgsnio atrodė, kad ši medžiaga nebeaktuali, tačiau pasikeitęs politinis kontekstas, šių dienų geopolitinės realijos ją ir vėl aktualizavo. Sovietinės ideologijos funkcionavimo ypatumai dokumente atsiveria per autoriui išsakomus priekaištus dėl tuomet nepageidautos žydų tematikos, dėl socrealistinio vaizdavimo kanono neatitinkančių estetinių pasirinkimų, komunistinės dvasios stokos. Neįtikęs sovietinei ideologijai šis Mero 1963 m. žurnalui *Дружба народов* įteiktas romanas po poros metų publikuotas pavadinimu *Вечный шах* (*Večnyj šach*, lietuvių k. – *Amžinas šachas*).

Šiame žurnalo *Colloquia* numeryje skaitytojai ras keturias mokslines recenzijas apie naujausius mokslinius leidinius ir jų vietą dabarties kultūros ir literatūros lauke. Roma Bončkutė recenzuoja Gitanos Vanagaitės monografiją *Vaižganto asmuo ir kūryba: krikščionybės ir modernybės sąveika*, skirtą Juozo Tumo-Vaižganto asmeniui ir kūrybai, ryškindama monografijos humanistinę lygmenį, naują žvilgsnį į jau klasikais skiriamų Vaižganto kūrinių interpretacijas. Akvilė Rėklaitytė aptaria Antano Rybelio sudarytą, po Marcelijaus Martinaičio mirties išleistą įvairių jo tekstų knygą *Poezijos pinklės*, kurioje sutelktos daugiausia sovietmečiu rašytos poezijos knygų recenzijos, interpretacijos, svarstymai apie poezijos meno prigimtį ir specifiką. Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė recenzuoja Egidijos Ramanauskaitės monografiją *Kauno hipiai: tapatybės paieškos 1966–1972*, skirtą XX a. 7-ojo dešimtmečio Kauno hipių subkultūrai. Aušra Jurgutienė aptaria anglų kalba išleistas lenkų (2022) ir latvių (2018) literatūros istorijas, ryškindama naujus istorijos pasakojimo principus, kuriuos suformavo prancūzų mokslininkai, 1989 m. išleidę prancūzų literatūros istoriją. Šios istorijos paremtos probleminiu santykiu su literatūros istorijos faktais, nevengiama svarstyti knygų leidybos, vertimų, skaitytojų vaidmens kaitos klausimų.

AISTĖ KUČINSKIENĖ
VIKTORIJA ŠEINA
GITANA VANAGAITĖ

Foreword

The current issue is dedicated to the theme of the literary canon and contains articles based on papers presented at the conference *Literary Canon Revision in Post-Communist Societies*. The event brought together literary scholars from the former communist bloc countries at Vilnius University at the end of 2022 to share their insights into the changes in the literary canon in Lithuania, Hungary, Croatia, Slovakia, Slovenia, Romania and elsewhere as a result of the political transformations of the 1990s. The conference was prompted by the comprehensive research on the literary canon that has been taking place in Lithuania over the last decade and by the lack of comparative research on the topic in countries with a similar historical past.

Although the revision of the literary canon in the post-communist period in these countries has been similar in many aspects, specific differences can also be observed due to the development of particular societies in the 1990s and the early 21st century. All post-communist literatures were pressured to rethink the structure of their national canons, integrating the long-silenced heritage of the diaspora in the West, reacting to the challenges of postmodern aesthetics, the blurring of literary trends and the disappearance of the hierarchy of genres. The transformation of the canon of national literatures on the territory of the former Yugoslavia was further affected by the Yugoslav Wars. The question of desovietisation (recently fueled by Russia's war in Ukraine) still dominates discussions of the literary canon in Lithuania.

The articles in this issue cover various aspects of the changing literary canon in post-communist societies: the controversies surrounding the commemoration and evaluation of writers from the communist period, the relationship between the literary canon and collective memory and historical narrative, etc. The journal opens with Dalia Satkauskytė's reflection on the significance of biography for the inclusion of a writer into literary canon. Using empirical examples from contemporary debates on the literary canon in Lithuania and abroad, the author shows that, despite the idea of Death of the Author, which was loudly declared in the second half of the 20th century, the writers' lifestyle as well as their moral, political and other choices still have a strong impact on the evaluation of their work.

Magdalena Garbaczik-Balakowicz's article continues the discussion on the evaluation of the writer in an altered social and political context. The dynamics of Sándor Márai's position in the canon of twentieth-century Hungarian literature raises the question of whether the popularity of the writer's work in Hungary and abroad after his death actually allows us to speak of a renewed approach to the writer in Hungarian literary canon.

Viliam Nádaskay examines the controversial trajectory of the influential Slovak poet Miroslav Válek in the Slovakian literary canon. The author of the article raises the question of the balance between the two different roles of the poet, who wrote individualistic verses and socially and politically engaged poetry, in the aesthetic canon of the communist and post-communist periods.

The collective publication by Aistė Kučinskienė, Viktorija Šeina and Sauliaus Vasiliauskas analyses the change in the evaluation of two canonical Lithuanian writers of the Soviet period, Salomėja Nėris and Petras Cvirka, in the post-Soviet Lithuanian school curricula. After analyzing a large corpus of educational material, the authors reveal that the different reception of the above-mentioned pro-Soviet writers was largely determined by their biography. However, only Nėris has remained in the school literary canon, as her work and the memoirs of some witnesses suggest that the poet regretted her political choices.

Olga Bartosiewicz-Nikolaev describes the efforts made in recent decades to reinterpret the Romanian legend of Master Manole, who bricked his wife into the wall of a monastery for the sake of a successful building project. The researcher shows that, despite initiatives to highlight the role of women, the story is still analysed in schools from the traditional perspective of male heroism.

Maciej Bolesław Olszewski, whose article analyses the change in the motif of Veronika of Desenice in Slovenian culture, continues the theme of the interpretation of female characters in literature. The author argues that the examination of a large corpus of literary works has showed that the story, which for a long time has been treated as a symbol of national sacrifice and a critique of social inequality, is losing its ideological weight in the post-Soviet period and is being approached primarily as a story of love.

A publication by Antonela Marić and Ana Čosić on the emergence of the anti-canon in post-Soviet Croatian literature concludes the section. The article reveals how writers, whose works mocking traditional national values were seen as an alternative to patriotic literature, eventually became part of the contemporary canon.

In the section ‘Publications’, for the first time, Loreta Mačianskaitė presents an archival document—a transcript of a scrutiny of Icchokas Meras’ novel *Lygiosios trunka akimirka* (*Stalemate*), which took place in 1963 in the editorial office of the USSR Writers’ Union magazine *Дружба народов* (Peoples’ Friendship). According to the author of the publication, although at first glance this material seems to be out of date, the changed political context and the geopolitical realities of the present day have made it relevant once again. The peculiarities of the Soviet ideology are revealed in the document through the author’s rebuke for the then unwelcome Jewish themes, for the aesthetic choices that did not conform to the socialist realist canon of representation, and for the lack of communist spirit. Having failed to please Soviet ideology, the novel, which Meras submitted to the *Дружба народов* in 1963, came out a couple of years later under the different title *Вечный шах* (*Eternal Check*).

In this issue, readers will also find four reviews reflecting on recent scholarly publications and their place in the contemporary Lithuanian cultural and literary field. Roma Bončkutė writes about Gitana Vanagaitė’s *Vaižganto asmuo ir kūryba: krikščionybės ir modernybės sąveika* (*Vaižgantas’s Personality and Work: The Interaction of Christianity and Modernity*), dedicated to the personality and work of Juozas Tumas-Vaižgantas. The author of the review highlights the monograph’s humanistic level and a new look at the interpretation of the works of Vaižgantas, which have already been considered classics. Akvilė Rėklaitytė discusses *Poezijos pinklės* by Marcelijus Martinaitis. The book, compiled by Antanas Rybelis and published after the death of the author, contains reviews, interpretations and reflections on the nature and specifics of the art of poetry, mainly written during the Soviet period. Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė reviews Egidija Ramanauskaitė’s monograph *Kauno hipiai: tapatybės paieškos 1966–1972* (*Kaunas Hippies: Searching for Identity 1966–1972*) about Kaunas hippies.

Aušra Jurgutienė examines the Polish (2022) and Latvian (2018) literary histories published in English, highlighting the new principles of narration that the French scholars introduced in their 1989 history of French literature. The texts are based on a problematic relationship with the facts of literary history. The two books also discuss the issues of book publishing and translations, as well as the changing role of readers.

AISTĖ KUČINSKIENĖ
VIKTORIJA ŠEINA and
GITANA VANAGAITĖ